

Integrimi i informacionit të Indeksit Global të Konkurrueshmerisë në një model statistikor graviteti për Shqipërinë

Dorina CUMANI¹

Abstrakt: *Literatura dhe studimet e kohëve të fundit kanë zgjeruar fokusin e tyre në aspektin e faktorëve që ndikojnë në konkurrueshmërinë ekonomike të një vendi. Ato kanë nxjerrë në pah se konkurrueshmëria e vendeve nuk varet vetëm nga faktorët bazë të prodhimit, por edhe nga faktorë të tjerë shoqërorë; institucionet publike si: infrastrukturë, shëndetësi; faktorë efience si: efienca e tregut të mallrave, flukset tregtare apo e tregut të punës; arsimi i lartë ose trajnimi i specializuar; inovacioni. Qëllimi kryesor i këtij punimi është të analizojë flukset tregtare të ndërsjellta midis Shqipërisë dhe 35 vendeve të tjera duke u mbështetur në të dhënat e import-eksportit dhe në modelin e gravitetit. Pjesë klasike për modelin e gravitetit është studimi i ndikimit të madhësisë së ekonomisë së vendit dhe asaj të huaj, distanca midis vendeve të veçanta. Një e veçantë e këtij punimi është studimi i ndikimit të konkurrueshmërisë (GCI-global competitiveness index) në flukset tregtare të Shqipërisë dhe gjithashtu sa ndikojnë faktorët e mësipërm të vendeve partnere në flukset tregtare të Shqipërisë. Punimi synon t'i japë përgjigje pyetjes se çfarë informacioni na përcjell Indeksi Global i Konkurrueshmërisë përsa i përket performancës së Shqipërisë në tregtinë e jashtme.*

Fjalët kyçe: *Indeksi global i konkurrueshmërisë (GCI), eksporte, importe, modeli i gravitetit, tregti.*

Abstract: *Literature and the latest studies have enlarged their focus in the aspect of the factors that affect the economical competitiveness of a state. They have shown that the competitiveness among states doesn't depend only in the basic factors of production, but also on other social factors; public institutions such as: infrastructure, health; efficiency factors such as: efficiency in the market of goods, commercial flow or the labor market; higher education or specialized training; innovation. The main purpose of this research paper is to analyze the bilateral trade*

¹ Doktorante pranë Universitetit Europian të Tiranës: dorinacumani@gmail.com

flows among Albania and 35 other states regarding the import-export statistics and also based in the model of gravity. The classical part of the 'gravity' model is the study of the impact of the size of the economy, local and foreign, distance between particular places, etc. Another strong point of this research paper is the study of the influence of competitiveness (GCI-global competitiveness index) in the commercial flows of Albania. In this research we will be able to give an answer to the question about the information that the global competitiveness index give to us regarding the performance of Albania in the foreign trade environment”.

Keywords: *GCI-Global Competitiveness Index, exports, imports, the gravity model, trade*

1. Hyrje

Shqipëria ka kaluar në faza të rëndësishme të liberalizimit tregtar, i cili është një proces i një reduktimi sistematik dhe eliminimi të të gjitha tarifave dhe barrierave jotarifore (Madeley dhe Solagral, 2001) midis vendeve partnere tregtare. Ky koncept është ndërtuar duke u bazuar në teorinë e avantazheve krahasuese në një treg të lirë, e cila pohon se nëpërmjet reduktimit të barrierave tregtare, të dy partnerët tregtarë mund të përfitojnë. Liberalizimi tregtar si rrjedhim, shoqërohet me një reduktim të ndërhyrjes së shtetit në sektorë të ndryshëm të ekonomisë në termat e tregtisë. Impakti në mirëqenie i liberalizimit tregtar mund të duket kur hiqen barrierat tregtare. Ai mund të konsiderohet si i njëjtë me humbjen në mirëqenie në prezencën e një kufizimi tregtar. Liberalizimi tregtar ndihmon gjithashtu edhe në një alokim racional dhe eficient të burimeve. (Skipton&Chuck, 2007)

Liberalizimi tregtar në vetvete krijon jo vetëm fitimtarët (Smith, 1776) e tij, por edhe humbësit e tij, edhe pse nga pikëpamja e shoqërisë si një e tërë, ai krijon përfitime në mirëqenie, ashtu siç sugjerohet edhe nga teoritë e tregtisë. Në mënyrë racionale shihet se ekonomia e Shqipërisë, pavarësisht globalizimit dhe hapjes së tregjeve nuk po performon mirë. Ajo ofron mundësi për biznese në përpunimin e lëndëve të para, rregulla liberale për investime të huaja, forcë punëtore të lirë, sektorë të privatizuar dhe koncesionalë, pozicion strategjik dhe multilingual. Megjithatë, ky avantazh sapo ka filluar të përdoret nga bizneset. Gjithashtu edhe infrastruktura, funksionet e tregut, arsimiti i lartë, trajnimet e specializuara dhe inovacioni janë larg po të krahasohen me vendet europiane. Lidhja jo shumë e mirë e eksporteve me importet është arsyeja kryesore e moszhvillimit të ekonomisë shqiptare.

Kontributi kryesor që sjell aplikimi i modelit të Gravitetit, në këtë punim, është vlerësimi i dinamikës së sjelljes së importeve dhe eksporteve në periudha afatshkurtra dhe afatgjata, duke integruar në model disa variabla të cilat lidhen me importet dhe eksportet. Në rastin e Shqipërisë, ndryshe nga literatura botërore, janë kryer shumë pak studime të tilla. Ky fakt të nxit më tepër drejt analizimit të kësaj lidhjeje. Në realizimin e kësaj analize empirike, të dhënat u siguruan nga institucione të rëndësishme si: Banka e Shqipërisë, Banka Botërore, FMN-ja, OBT-ja, INSTAT-i, WEF-ja, EUROSTAT-i. Seleksionimi i të dhënave të cilat u përfshinë në studim, i përkasin periudhës 2005-2012, në trajtën e serive kohore vjetore. Përzgjedhja e variablave të modelit i referohet teorisë tradicionale, ku eksportet ndikohen nga madhësia e vendit, distanca, kursi i këmbimit dhe në teorinë e viteve të fundit për vlerësimin e faktorëve të konkurrueshmërisë, në kompleksitetin e variablave që përbëjnë indeksin GCI.

Por, pyetjet që shtrohen janë:

- Pse janë të rëndësishme të gjitha “sa më sipër” për rritjen e konkurrueshmërisë?
- Cilët janë faktorët që ndikojnë në konkurrueshmëri?
- Sa ndikojnë ata në flukset tona tregtare?

2. Pse janë të rëndësishme avantazhet konkurruese dhe ato krahasuese për tregtinë e jashtme?

Avantazhi krahasues sipas Ricardo-s (ekonomia klasike) thekson se “vendet angazhohen në tregtinë ndërkombëtare për dy arsye themelore që kontribuojnë në fitimet e tyre nga tregtia. Së pari, vendet tregtojnë për shkak se ata janë të ndryshëm nga njëri-tjetri. Kombet, si individë, mund të përfitojnë prej tyre duke arritur një koordinim, ku secili bën gjërat të cilat i bën relativisht mirë. Së dyti, vendet tentojnë të arrijnë ekonomitë e shkallës në prodhim. Në kushtet e tregtisë, konsumi në çdo vend zgjerohet sepse prodhimi botëror zgjerohet, në rast se çdo vend specializohet në prodhimin e atyre produkteve, për të cilat zotërojnë avantazhe krahasuese.” Sipas modelit Rikardian, fitimi nga tregtimi varet nga avantazhi krahasues dhe jo nga avantazhi absolut. *Avantazhi krahasues i një industrie varet jo vetëm nga prodhimentaria krahasuar me industrinë e vendeve të huaja, por edhe nga niveli i pagave.*

Produktiviteti i lartë dhe pagat e ulëta u japin vendeve një avantazh kostoje që u lejon atyre të prodhojnë në mënyrë eficiente. Ekonomia do të specializohet në prodhimin e një produkti nëse çmimi i krahasuar i këtij produkti është më i madh se kostoja oportune e krahasuar e prodhimit të tij. Në këtë kuadër, teknologjia, burimet, kërkesa, rritja e tregtisë dhe politikat janë përshkruar si katër forcat që ndikojnë avantazhin krahasues të një kombi për një mall apo shërbim kundrejt vendeve të tjera. Firmat e specializuara brenda industrive që kanë përparësi krahasuese janë në një pozitë shumë më të fortë për të nxjerrë një avantazh konkurrues në prodhimin e produkteve të standardizuara ose të diferencuara brenda kësaj industrie.

Çfarë është saktësisht avantazhi konkurrues, dhe çfarë e bën atë të ndryshojë nga avantazhet krahasuese? Porter (1985) theksoi konkurrencën në nivelin e një firme në aspektin e strategjive konkurruese, të tilla si kosto e ulët dhe/ose diferencimi të produktit. Megjithatë, përshkrimi i tij i konkurrencës nuk përbën një përkufizim formal konceptual.

Pse disa firma janë më të afta për të krijuar risi të suksesshme? Risia në çdo sferë të aktiviteteve të një firme luan rol qendror në dhënie e përparësive konkurruese një firme dhe më pas industrisë. Varet nga katër atributet e një kombi (Porter 1990): kushtet e faktorëve (faktorë të “krijuar” dhe të modernizuar vazhdimisht të tillë si: punë shumë e specializuar dhe institucione shkencore më të përshtatshme për nevojat e industrisë; kushtet e kërkesës, (karakterit i kërkesës së tregut vendas, blerës të sofistikuara dhe kërkues, të cilët mund të sinjalizojnë modelin e ardhshëm të kërkesës dhe mund t’i bëjnë presion kompanive për t’u ripërtërirë shpejt në krahasim me konkurrentët gjetiu; industrinë e lidhura dhe suportin (fitimi i monopolit apo fitimi nga firmat e suksesshme në tregje për prodhimet e tyre me avantazhe konkurruese, për të cilat merren parasysh: krijimi i një zinxhiri të fortë vlerë në shpërndarje, informacioni në të gjithë zinxhirin e vlerës nga prodhuesi te konsumatori final, si dhe diversifikimi i investimit); strategjia e firmës, struktura, dhe konkurrentët (strategji të forta, strukturë dhe rivalitet menaxherial, si dhe ekzistenca e forcave konkurruese, sfidat nga firma të tjera brenda industrisë).

Nryshimi avantazh krahasues dhe avantazh konkurrues mbështetet kryesisht në faktorë të tillë të “krijuar” nga kërkesa për produktin, dhe ekonomitë e brendshme të arritura nëpërmjet inovacionit. Avantazhi krahasues, nga ana tjetër thekson se kombi është i “pajisur” me faktorë, dallime në teknologji dhe produktivitet, ekonominë e jashtme dhe politikat ndërkombëtare. Dallimet themelore në kuadër të faktorëve avantazh konkurrues dhe avantazh krahasues janë (Comparative Advantage and Competitive Advantage):

(1) një theks mbi faktorë të “krijuar” të prodhimit dhe risi në avantazhin konkurrues kundrejt faktorëve të “trashëguar” të prodhimit dhe të teknologjisë me elementët dinamik në

nivel kombëtar; (2) një theks mbi anën e kërkesës, sukcesi i firmës veçanërisht në krijimin e një produkti të diferencuar me disa karakteristika unike brenda të njëjtës industri me avantazhe konkurruese kundrejt madhësisë së tregut për produktet e çdo industrie me përparësi krahasuese, (3) një theks në fitimin e monopolit apo nga firmat e suksesshme në tregje për prodhimet e tyre në avantazhin konkurrues kundrejt theksit mbi modelet tradicionale të konkurrencës në avantazh krahasues, dhe (4) një theks mbi shpjegimin e tregtisë intraindustriale në ekonomitë e industrializuara e të avancuara me avantazhe konkurruese kundrejt tregtisë interindustriale me avantazhe krahasuese.

3. Faktorët që ndikojnë dhe masin konkurrueshmërinë

Në kohët e sotme studimet dhe literatura vërtetojnë se faktorët që ndikojnë në konkurrueshmëri janë shumë. Po cilët janë këta faktorë dhe si e masim sot konkurrueshmërinë midis vendeve? Pëveç matësve tradicionalë të konkurrueshmerisë si: kursi real i këmbimit dhe PBB-ja për frymë, rezultojnë edhe faktorë të tjerë si:

Infrastruktura, sipas World Economic Forum, (2005-2013) është kritike për të siguruar funksionimin efektiv të ekonomisë, pasi ajo është një faktor i rëndësishëm në përcaktimin e vendndodhjes së veprimtarisë ekonomike dhe llojeve të aktiviteteve apo sektorëve që mund të zhvillohen. Infrastruktura e mirëzhvilluar zvogëlon efektin e distancës midis rajoneve, integrimin e tregut kombëtar dhe e lidh atë me kosto të ulët me tregjet e vendeve të tjera. Përveç kësaj, cilësia e rrjeteve të infrastrukturës rrit dukshëm ndikimin e rritjes ekonomike dhe redukton pabarazitë në të ardhura dhe varfërinë në një shumëllojshmëri mënyrash. Mënyrat efektive të transportit, ofrojnë mallrat dhe shërbimet e tyre në treg në një mënyrë të sigurt dhe në kohë dhe për të lehtësuar lëvizjen e punëtorëve për punët më të përshtatshme. Ekonomitë gjithashtu varen nga furnizimi me energji elektrike pa ndërprerje dhe pa mungesa në mënyrë që bizneset dhe fabrikat të mund të punojnë pa u penguar. Së fundi, një rrjet i gjerë telekomunikacioni lejon për një rrjedhë të shpejtë dhe të lirë të informacionit.

Stabiliteti i mjedisit makroekonomik (World Economic Forum, 2005-2013) është i rëndësishëm për biznesin dhe gjithashtu është i rëndësishëm për konkurrencën e përgjithshme të një vendi. Paqëndrueshmëria makroekonomike dëmton ekonominë, siç e kemi parë gjatë viteve të fundit, veçanërisht në kontekstin evropian. Qeveria nuk mund të ofrojë shërbime efikase nëse ajo ka për të paguar interesa të larta të borxheve. Deficitet fiskale kufizojnë aftësinë e qeverisë për të reaguar ndaj cikleve të biznesit dhe për të investuar në masë për rritjen e konkurrueshmërisë. Firmat nuk mund të veprojnë në mënyrë efikase kur normat e inflacionit janë të larta. Në përgjithësi, ekonomia nuk mund të rritet në mënyrë të qëndrueshme nëse mjedisi makro është i paqëndrueshëm. Stabiliteti makroekonomik ka kapur vëmendjen e publikut kohët e fundit, kur disa vende evropiane kishin nevojë për mbështetjen e FMN-së dhe të ekonomive të tjera të eurozonës për të parandaluar falimentimin sovran, pasi borxhi i tyre publik arriti në nivele të paqëndrueshme.

Një fuqi punëtore e shëndetshme (World Economic Forum 2005-2013) është jetike për konkurrencën e një vendi dhe produktivitetin. Shëndeti i dobët çon në kosto të rëndësishme për biznesin. Punëtorët e sëmurë mungojnë shpesh apo veprojnë në nivele të ulëta të efikasitetit. Investimet në ofrimin e shërbimeve shëndetësore janë një fenomen kritik për zhvillimin ekonomik e moral.

Arsimi i lartë dhe cilësi e lartë trajnimi (World Economic Forum 2005-2013) janë veçanërisht të rëndësishme për ekonomitë që duan të lëvizin deri në zinxhirin e vlerës, përtej

proceseve të thjeshta të prodhimit. Në veçanti, ekonomia e globalizuar kërkon punëtorë të mirarsimuar të cilët janë në gjendje për të kryejnë detyra komplekse dhe të përshtaten me shpejtësi ndaj ndryshimeve dhe nevojave evoluese të ekonomisë.

Efikasiteti i tregut dhe efikasiteti i tregjeve të mallrave (World Economic Forum 2005-2013) bën që të prodhohet përzierja e duhur e produkteve dhe shërbimeve të tyre e diktuar nga kërkesë-oferta. Konkurrenca e shëndoshë e tregut, vendas dhe të huaj, është e rëndësishme në rritjen e efikasitetit të tregut dhe produktivitetin e biznesit, duke siguruar që firmat më efikase, të prodhojnë mallrat e kërkuara nga tregu. Efikasiteti i tregut gjithashtu varet nga kushtet e kërkesës, të tilla si orientimi i konsumatorëve dhe sofistifikimi blerësve. Për arsye kulturore ose historike, konsumatorët mund të jenë më kërkues në disa vende sesa në të tjera. Kjo mund të krijojë një avantazh konkurrues të rëndësishëm. Kjo detyron kompanitë të jenë më inovative dhe në shërbim të klientëve dhe gjithashtu, imponon disiplinë të nevojshme për të arritur efikasitet në treg.

Efikasiteti dhe fleksibiliteti i tregut të punës (World Economic Forum, 2005-2013) janë kryesore në sigurimin e një klasifikimi efektiv të punëtorëve në ekonomi dhe me stimuj për të bërë përpjekjet e tyre më të mira në punën e tyre. Tregjet e punës për këtë arsye duhet të kenë fleksibilitet në zhvendosjen e punëtorëve nga një aktivitet ekonomik në tjetrin me shpejtësi dhe me kosto të ulët, dhe për të lejuar luhatjet e pagave. Tregjet e efektshme të punës duhet gjithashtu të sigurojnë një marrëdhënie të qartë mes stimujve për punëtorët dhe përpjekjeve të tyre për të promovuar meritokracinë si dhe duhet të sigurojnë barazi në mjedisin e biznesit ndërmjet dy gjinive.

Zhvillimi i tregut financiar (World Economic Forum, 2005-2013): kriza e fundit ekonomike ka nënvizuar rolin kryesor për mirëfunksionimin e sektorit financiar në aktivitete ekonomike. Një sektor efikas financiar alokon burimet e ruajtura nga qytetarët e një kombi, si dhe ata që hyjnë në ekonomi nga jashtë, me përdorimet e tyre më produktive. Në mënyrë që të përmbushë të gjitha ato funksione, sektori bankar duhet të jetë i besueshëm dhe transparent. Tregjet financiare, kohët e fundit kanë nevojë për rregullim të përshtatshëm për të mbrojtur investitorët dhe aktorët e tjerë të ekonomisë në përgjithësi.

Teknologjia (World Economic Forum, 2005-2013) është gjithnjë e më thelbësore për firmat që konkurrojnë dhe duan të mbijetojnë. Gatishmëria mat aftësinë me të cilin një ekonomi adopton teknologjinë për të rritur produktivitetin e industrive të saj, me theks të veçantë në kapacitetin e saj për të rritur komunikimet me teknologjinë e informacionit (TIK) në aktivitete të përditshme, në proceset e prodhimit për rritjen e efikasitetit dhe mundësimin e inovacionit për konkurrueshmëri. Ndër burimet kryesore janë teknologjia e huaj, FDI-ja, e cila shpesh luan një rol të rëndësishëm, veçanërisht për vendet që janë në një fazë më të ulët të zhvillimit teknologjik. Është e rëndësishme të theksohet se, në këtë kontekst, niveli i teknologjisë në dispozicion për firmat në një vend duhet të dallohet nga aftësia e vendit për të kryer hulumtime në zhvillimin e teknologjive të reja për risi që zgjerojnë kufijtë e dijes.

Madhësia e tregut (World Economic Forum, 2005-2013) ndikon në produktivitet. Tregjet e mëdha lejojnë firmat për të shfrytëzuar ekonomitë e shkallës. Në epokën e globalizimit, tregjet ndërkombëtare mundën të zëvendësonin tregjet e brendshme, veçanërisht për vendet e vogla. Prova dërrmuese empirike tregon se hapja e tregtisë është e lidhur pozitivisht me rritjen. Edhe nëse disa kërkime të kohëve të fundit hedhin dyshime mbi qëndrueshmërinë e kësaj marrëdhënieje, tregtia ka një efekt pozitiv në rritjen ekonomike, veçanërisht për vendet me treg të vogël. Rasti i Bashkimit Evropian ilustron rëndësinë e madhësisë së tregut për konkurrencën, pasi fitimet e efikasitetit janë të rëndësishme për t'u realizuar nëpërmjet integritimit më të ngushtë. Edhe pse reduktimi i barrierave tregtare dhe harmonizimi i standardeve në kuadër të

Bashkimit European kanë kontribuar në rritjen e eksporteve brenda rajonit, shumë pengesa për një treg të vërtetë të vetëm, në veçanti në sektorin e shërbimeve, mbetën në vend, gjë që pritet të çojë në efekte të rëndësishme kufitare. Kështu eksportet mund të mendohen si zëvendësuese të kërkesës së brendshme në përcaktimin e madhësisë së tregut për firmat e një vendi.

Sofistikimi i biznesit (World Economic Forum, 2005-2013). Nuk ka asnjë dyshim se praktikat e biznesit të sofistikuar janë të favorshme për efikasitet më të lartë në prodhimin e mallrave dhe shërbimeve. Sofistikimi i biznesit ka të bëjë me dy elemente që janë të lidhura pazgjidhshmërisht: cilësia e një vendi, rrjetet e përgjithshme të biznesit dhe cilësia e operacioneve të firmave individuale dhe strategjive.

Risitet (World Economic Forum, 2005-2013) mund të dalin nga njohuritë e reja teknologjike dhe jo teknologjike. Inovacionet teknologjike janë të lidhura ngushtë me know-how, aftësitë dhe kushtet e punës që janë të përfshirë në organizata. Në afat të gjatë kohor, standardet e jetesës mund të rriten në masë të madhe nga risitet teknologjike. Përparimet teknologjike kanë qenë baza e shumë fitimeve të produktivitetit që ekonomitë tona kanë përjetuar historikisht. Këto shkojnë nga revolucioni industrial në shekullin e XVIII, shpikja e motorit me avull dhe gjenerimi i energjisë elektrike për revolucionin më të fundit dixhital. Ky i fundit është transformuar jo vetëm në mënyrën se si gjërat janë duke u bërë, por gjithashtu në hapjen e një game të gjerë të mundësive të reja në drejtim të produkteve dhe shërbimeve. Inovacioni është veçanërisht i rëndësishëm për ekonomitë dhe jep mundësi për të gjeneruar vlerë më të madhe edhe nga vetë integrimi dhe përshtatjet e teknologjive ekzogjene. Edhe pse më pak të përparura, vendet ende mund të përmirësojnë produktivitetin e tyre duke adaptuar teknologjitë ekzistuese ose duke bërë përmirësime në rritje në fusha të tjera, sidomos për ata që kanë arritur fazën e zhvillimit, risi kjo e pamjaftueshme për të rritur produktivitetin. Firmat në këto vende duhet të hartojnë dhe të zhvillojnë cutting-edge e produkteve dhe proceseve, të mbajnë një avantazh konkurrues dhe të lëvizin drejt aktiviteteve më të larta me vlerë të shtuar.

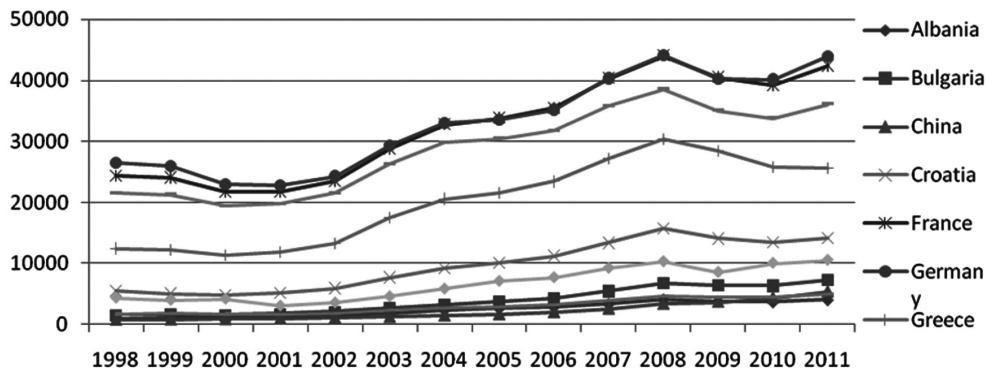
4. Si po konkurron Shqipëria?

Për t'i konkretizuar më mirë avantazhet krahasuese dhe ato konkurruese bazohemi në shifrat dhe matjet e disa indikatorëve dhe indekseve. Kështu krahasojmë konkurrueshmërinë e Shqipërisë me vende të tjera. Në grafik paraqitet ecuria e PBB-së së Shqipërisë nga vitet 1998 deri në 2011 krahasuar me disa vende.

Në grafik vihet re se trendi i të gjithë vendeve është në rritje, por rritja e vendeve të tjera është më e dukshme dhe më e qëndrueshme se e Shqipërisë dhe ritmi i rritjes është më i lartë se i Shqipërisë. Duke patur parasysh se PBB-ja për frymë është një tregues i rëndësishëm si tregues i konkurrueshmërisë së vendit, Shqipëria nuk e ka një armë shumë të fortë. Po ta shohim me shifra konkrete dhe ta krahasojmë këtë tregues me vendet që Shqipëria tregton, rezulton se: GDP-ja për frymë e Shqipërisë është 3,992(US\$) për 2012-2013 dhe e rendit atë në vendin e 88-të në rang global, nga 144 vende të vëzhguara (World Economic Forum, 2005-2013); GDP-ja për frymë(US\$) 7,202 për Bullgarinë që është një vend si Shqipëria i drejtuar nga efienca dhe zë vendin e 70-të. Kroacia e ka GDP-në për frymë (US\$) 14,457 dhe zë vendin e 45-të, Franca ka GDP-në për frymë(US\$) 44,008 dhe zë vendin e 19-të, Gjermania me GDP për frymë(US\$) 43,742 zë vendin e 20-të, Greqia ka GDP-në për frymë(US\$) 27,073 zë vendin e 30-të, Italia ka GDP-në për frymë(US\$) 36,267 dhe zë vendin e 25-të, Rumania ka GDP-në për frymë(US\$) 8,863 zë vendin e 65-të, Turqia ka GDP-në për frymë(US\$) 10,522 dhe zë vendin e 59-të, Britania ka GDP-në për frymë(US\$) 38,592 dhe

zë vendin e 22-të, Mali Zi ka GDP-në për frymë (US\$) 7,317, vend drejtuar nga eficienta dhe zë vendin e 69-të, Maqedonia ka GDP-në për frymë(US\$) 5,016, vend i drejtuar nga eficienta dhe zë vendin e 84-të.

Grafiku.1 PBB për frymë e Shqipërisë në vitet 1998 deri në 2011

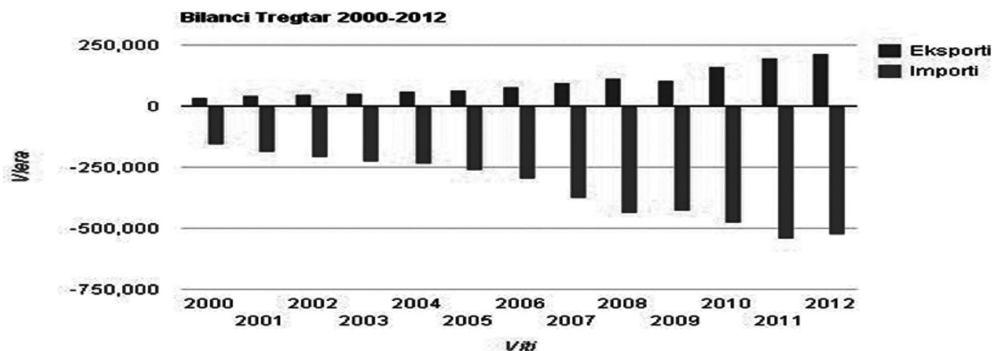
Burimi: Banka Botërore (përpunuar nga autori)

Diferencat në të ardhura për frymë flasin për një diferencë në produktivitetin e punës midis vendeve të ndryshme, gjithashtu rezulton një mjet i mirë për të krahasuar një vend me një tjetër. Kështu diferenca në PBB-së për frymë midis vendeve paraqet një avantazh krahasues të një vendi me një tjetër, duke ndikuar dhe në flukset tregtare. Siç e pamë nga krahasimi i Shqipërisë me fqinjët, PBB-ja për frymë në vendin tonë, ende shumë e ulët dhe si tregues i avantazhit krahasues qëndron larg një konkurrueshmërie të mirë ekonomike.

Bilanci Tregtar = Eksporte-Importe

Gjatë viteve 2010-2012 vihet re një rritje e eksporteve, edhe pse ritmi i rritjes ka qenë në ulje. Ndërkohë importet për vitet 2010-2011 janë rritur edhe në vlerë, edhe në ritëm rritjeje, që ka thelluar deficitin tregtar. Për vitin 2012 kemi një ulje të importeve në vlerë absolute dhe relative. Në total efekti mbi bilancin tregtar është një rritje e deficitit me 10% në 2011, dhe një ulje e tij prej rreth 9% në 2012, duke bërë që viti 2012 të krahasohet me vitin 2010 për madhësinë e deficitit tregtar.

Grafiku.2 Bilanci Tregtar 2000-2012

Burimi: www.opendata.al

Partnerët kryesorë në tregtinë e jashtme gjatë këtyre dy viteve mbeten Italia dhe Greqia. Mallrat kryesorë të tregtuar janë tekstilet (këpucët) dhe mineralet (lëndët djegëse, elektriciteti). Deficiti korrent për këtë periudhë u vlerësua në rreth 10.5% të PBB-së nominale ose rreth 2.3 pikë përqindje më i ulët, krahasuar me raportin e vitit 2011. Në mënyrë të ngjashme me vitin 2011, dinamika e llogarisë korrente gjatë 2012 u ndikua gjerësisht prej ecurisë së bilancit tregtar dhe llogarisë së shërbimeve. Përmirësimi i pozicionit neto të kombinuar i këtyre dy llogarive, krahasuar me periudhën korresponduese të vitit paraardhës, kontribuoi gjerësisht në ngushtimin e deficitit korrent. Shqipëria paraqet një rast ekstrem: ajo eksporton rreth 90% të produkteve të saj drejt tregjeve të BE-së, por më shumë se 75% e tyre shkon në Itali dhe Greqi dhe Spanjë, Turqi, Gjermani, Kosovë. (open data .al)

5. Ç'pozicion ka konkurrenca ekonomike shqiptare në "rankimin ndërkombëtar të konkurrencës"?

Nga tabela shihet me lehtësi se Shqipëria renditet poshtë mesatares së zhvillimit dhe asaj të konkurrueshmërisë me vendet e tjera të botës. Kjo duket nga rankimi që i bëhet asaj nga World Economic Forum ku zë vendin e 84-t për parametrat bazik të zhvillimit, kjo si rezultat i një mesatareje të renditjes së infrastrukturës në vendin e 91-të, parametrat makroekonomik 98 dhe shëndetësi dhe arsim fillor 78. Për këto parametra Shqipëria ka pasur një përmirësim në renditje për vitet 2005-2011 dhe më pas përsëri ka pësuar rënie deri në 10 pozicione më pak, nga 144 vende në total në vitin 2013. Këto parametra për vendin tonë zënë 40% të peshës totale të indeksit global të konkurrueshmërisë. Në vendin e 92-të për faktorët e eficecës, ky tregues del si rezultat i mesatares së renditjes së arsimit të lartë dhe trajnimeve (në vendin 76), të eficecës së tregut të mallrave (në vendin e 58), të eficecës së tregut të punës (në vendin e 68), zhvillimi i tregut financiar (vendi 120), ngurtësia e ndryshimit të teknologjisë (vendi 77) dhe madhësia e tregut. Për këto parametra vendi ynë kanë pasur përmirësim të vazhdueshëm për arsimin e lartë. Kurse për të tjerat përmirësimi ka stopuar deri në vitin 2012 dhe ka pësuar një ulje prej 10 ose më shumë vendesh, nga 144 vende në total.

Tabela 1: Indeksi i Konkurrueshmërisë Globale 2008-2014

	2008-2009 (AUT OF 134)	2009-2010 (AUT OF 133)	2010-2011 (AUT OF 139)	2011-2012 (AUT OF 142)	2012-2013 (AUT OF 144)
GCI	108	96	88	78	87
BASIC REQUIREMENT (40 %)	100	90	75	71	84
INSTITUCIONE	109	87	63	57	
INFRASTRUKTURË	121	104	89	72	91
PARAMETRAT MAKROEKONOMIK	96	95	101	86	98
SHËNDETËSI DHE ARSIM FILLOR	69	66	56	65	79

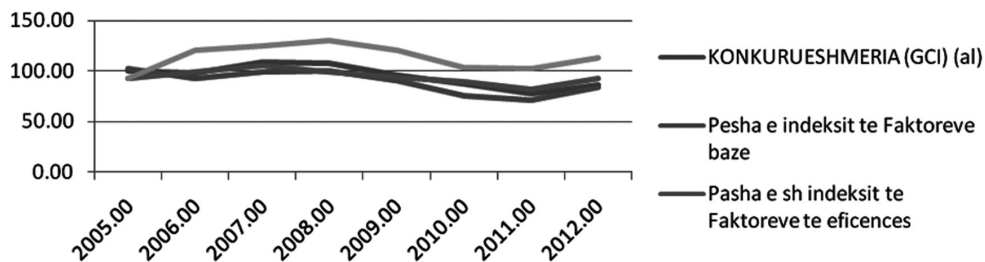
Efficiency enhancers (50.0%)	99	93	89	82	92
ARSIM I LARTË DHE TRAJNIME	97	90	84	82	76
EFICENCA E TREGUT TË MALLRAVE	119	97	63	43	58
EFICENCA E TREGUT TË PUNËS	67	65	63	49	68
ZHILLIMI I TREGUT FINANCIAR	103	90	100	107	120
NGURTËSIA E NDRYSHIMIT TË TEKNOLOGJISË	92	89	72	62	77
MADHËSIA E TREGUT	106	106	103	101	98
SOFTIKIMI I INOVACIONIT (10%)	130	121	104	102	113
SOFTIKIMI I BIZNESIT	123	109	87	78	98
INOVACION	132	126	121	123	123

Burimi: World Economic Forum (2008-2013) (Përpunuar nga autori)

E gjithë kjo përket në ulje të konkurrueshmërisë së Shqipërisë me vendet e tjera. Këto parametra zënë 50% të peshës së indeksit global të konkurrueshmërisë (113) për sofistikimin e inovacionit. Ky tregues del si rezultat i mesatares së renditjes së sofistikimit të biznesit (në vendin e 98), i cili ka patur një përmirësim deri në 2012 dhe më pas zbitje me 10 vende; dhe inovacionit në (vendin e 123), me përmirësim deri në vitin 2014, por që ka qëndruar në atë pozicion. Këto parametra kanë 10% të peshës së indeksit.

Ky grafik tregon trendin e çdo indeksi në periudhën 2005–2012 dhe jep një panoramë të qartë se cilët faktorë të konkurrueshmërisë janë më të zhvilluar ose ndikojnë më shumë në zhvillimin ekonomik të Shqipërisë. Gjithashtu nga grafiku mund të vërehet se sa më lart të ngjitemi në grafik, ose sa më shumë të rritet indeksi (klasifikimi), aq më e ulët është konkurrueshmëria. Për shembull, indeksi i faktorëve bazë të konkurrueshmërisë tregon se Shqipëria konkurren më mirë me këto faktorë se me faktorët e tjerë si: faktorët e efencës dhe të inovacionit.

Grafiku.3 Trendi i Indeksit të konkurrueshmërisë Globale

Burimi: World Economic Forum 2005-2012 (Përpunuar nga autori)

6. Analizë e flukseve tregtare shqiptare me anë të modelit të gravitetit

Aplikimi i modelit të gravitetit për shqyrtimin e tregtisë ndërkombëtare është shndërruar në një praktikë të zakonshme. Ky model empirik u shfaq në fillim të viteve 1960, i iniciuar nga Linder (1961), Tinberben (1962) dhe Linnemann (1966). Për të shprehur tregtinë dypalëshe, modeli i gravitetit për tregtinë adopton koncepte nga teoria e gravitetit në fizikë. Flukset tregtare ndërmjet dy vendeve konsiderohen pozitivisht të lidhura me masën ekonomike (tërheqja nga madhësia/masa) dhe negativisht të lidhura me distancën fizike të qendrave të tyre kryesore ekonomike (të shtyra nga distanca fizike). Me kalimin e kohës, modeli bazë i gravitetit është pasuruar me disa variabla të tjera shpjeguese, si për shembull numri i popullsisë, gjuha e përbashkët, tregues të ngjashmërive kulturore. Modeli i gravitetit ka gjetur gjithashtu mbështetje teorike dhe ekonomike nga autorë të shumtë (Anderson 1978; Bergstard 1985; Helpman 1987; Deardorff 1998). Reputacioni në rritje i modelit të gravitetit mund t'u atribuohet mjaft faktorëve. Ndoshta, kontribuesit më të rëndësishëm janë suksesi i tij në aplikimet empirike dhe zhvillimi i tij i vazhdueshëm gjatë viteve. Zakonisht, modelet e gravitetit për tregtinë janë vlerësuar duke përdorur një përfaqje *cross-section* OLS.

Krahas kësaj, fenomeni i tregtisë, si për shembull partneritetet tregtare dhe preferencat tregtare kanë çuar në Unionet e Doganave, Marrëveshjet e Tregtisë së Lirë dhe në efekte dytësore mbi flukset e ardhshme tregtare (Krugman, 1993; Baldwin, 1996; Harris etj.2008). Modeli bazë i gravitetit shpjegon flukset tregtare ndërmjet dy vendeve i dhe j (variabli i varur) si një funksion i dy përbërësve kryesorë: masat ekonomike të të dy vendeve (variabli shpjegues) dhe distanca në kilometra ndërmjet qendrave të tyre ekonomike (variabla shpjegues). Frankel, Stein dhe Wei (1997) kanë kryer një studim gjithëpërfshirës dhe bindës për të matur efektet e marrëveshjeve tregtare dypalëshe dhe shumëpalëshe.

Ky material përdor modelin e gravitetit të Frankel, Stein dhe Wei (1997) si një model bazë, për të ndërtuar më pas një model të ri ekonometrik që lejon përfshirjen e dinamikave për të shpjeguar flukset tregtare. Në këtë material modeli i gravitetit do të ndërtohet edhe me disa tregues të rinj, të cilët janë shpjeguar më lart gjerësisht si: GCI (indeksi i konkurrueshmërisë globale), i ndërtuar si një indeks me vit bazë vitin 2005. Raporti i GCI^{indeks} i Shqipërisë me GCI^{indeks} do na ndihmonte të kuptonim më mirë ndikimin e këtij indeksi kaq kompleks në flukset tona tregtare. Kursi real është llogaritur me anë të deflatorit të PBB-së. Variabla të tjera, të pavarura janë ndikimi i institucioneve publike, ndikimi i faktorëve të efikasitetit, ndikimi i inovacionit, të cilat janë pjesë përbëse të GCI-së, por janë parë si variabla të pavarura në një databazë më vete. Përbërja e këtyre variablave; pse janë marrë në studim dhe si është rritur rëndësia e tyre vitet e fundit janë të sqaruara më lart. Përveç këtyre variablave, si variabla standarde të modelit të gravitetit janë marrë edhe PBB-ja dhe PBB/frymë e Shqipërisë, PBB-ja dhe PBB/frymë të huaja dhe distanca midis vendeve. Si variabla të varura, shohim ndikimin specifik të importeve nga vendet korresponduese dhe të eksporteve në vendet korresponduese. Në studim janë marrë të dhëna në shtrirje kohore tetëvjeçare 2005–2012 dhe 35 vende me të cilat Shqipëria tregon.

Në rastin e funksioneve logaritmike interpretimet bëhen si përqindje e ndryshimit të variablave të varura (EX dhe IM). Për modelin është parë efekti fiks për të shmangur efektet e tepërta të të dhënave. Gjithashtu për të shmangur heteroskedasticitetin e variablave dhe për të pasur një rezultat më të mirë, të dhënat janë peshuar. Përpunimi statistikor do të bëhet në EVIEWS6.

Pra, në vijim të studimit do të krijohet disa databaza me të dhëna reale, regresionet do të bëhen me të dhëna në panel ku përkatësisht ekuacionet do të jenë:

$$\log \text{Importe reale} = c + \beta_1 \log \text{PBBal} + \beta_2 \log \text{PBBhuaj} + \beta_3 \log \text{PBB/frymë} + \beta_4 \log \text{PBB/frymë} + \beta_5 \log \text{distanca} + \beta_6 \log \text{GCI}^{\text{indeks}}$$

$$\log \text{Importe reale} = c + \beta_1 \log \text{PBBal} + \beta_2 \log \text{PBBhuaj} + \beta_3 \log \text{PBB/frymë} + \beta_4 \log \text{PBB/frymë} + \beta_5 \log \text{distanca} + \beta_6 \log \text{kurs real}$$

$$\log \text{Importe reale} = c + \beta_1 \log \text{PBBal} + \beta_2 \log \text{PBBhuaj} + \beta_3 \log \text{PBB/frymë} + \beta_4 \log \text{PBB/frymë} + \beta_5 \log \text{distanca} + \beta_6 \log \text{faktorët baze} + \beta_7 \log \text{faktorëve të efencës} + \beta_8 \log \text{inovacioni}$$

$$\log \text{eksporte reale} = c + \beta_1 \log \text{PBBal} + \beta_2 \log \text{PBBhuaj} + \beta_3 \log \text{PBB/frymë} + \beta_4 \log \text{PBB/frymë} + \beta_5 \log \text{distanca} + \beta_6 \log \text{GCI}^{\text{indeks}}$$

$$\log \text{eksporte reale} = c + \beta_1 \log \text{PBBal} + \beta_2 \log \text{PBBhuaj} + \beta_3 \log \text{PBB/frymë} + \beta_4 \log \text{PBB/frymë} + \beta_5 \log \text{distanca} + \beta_6 \log \text{kurs real}$$

$$\log \text{eksporte reale} = c + \beta_1 \log \text{PBBal} + \beta_2 \log \text{PBBhuaj} + \beta_3 \log \text{PBB/frymë} + \beta_4 \log \text{PBB/frymë} + \beta_5 \log \text{distanca} + \beta_6 \log \text{faktorët bazë} + \beta_7 \log \text{faktorëve të efencës} + \beta_8 \log \text{inovacioni}$$

7. Interpretimi i rezultateve të vlerësuara

$$\log \text{Importe reale} = c + \beta_1 \log \text{PBBal} + \beta_2 \log \text{PBBhuaj} + \beta_3 \log \text{PBB/frymë} + \beta_4 \log \text{PBB/frymë} + \beta_5 \log \text{distanca} + \beta_6 \log \text{kurs real}$$

Tabela.2 Përmbledhje tabelore e rezultateve

		PBB HUAJ	PBB/F HUAJ	DISTANCA	KURSI REAL	Adjusted R-squared
Importe reale	P-VELIU	0.00	0.00	0.00	0.03	19.1832%
	COEF	0.0017%	-7.71E-05%	-0.0044%	33%	
Eksporte reale	P-VELIU	0.00			0.13	Adjusted R-squared
	COEF	0.004%			-0.197%	99.8885%

Burimi: BQ, FMN, BB, INSTAT, Dist.onmap, OBT (Përpunuar nga autori)

Për importet reale ndikim statistikisht sinjifikativ dhe që përputhen me parashikimet teorike, kanë pasur: GDP-ja korresponduese e ekonomive të huaja, GDP-ja për frymë korresponduese për vendet e huaja, distanca dhe kursi real i këmbimit. Këto variabla shpjegojnë 20-32% të faktorëve që ndikojnë në importe. GDP-të korresponduese të vendeve të huaja ndikojnë pozitivisht në importet e vendit. Një ndryshim prej 1% i GDP-së korresponduese ose rritja e madhësisë ekonomike e vendit të huaj sjell rritje të importeve me 0.0017%. GDP/frymë korresponduese e huaj ndikon negativisht importet e vendit por me -7.71E-05%. Po kështu edhe distanca midis vendeve ndikon në importet tona negativisht. Për një distancë 100 km ajo i ul importet tona me 0.44% dhe për një distancë 1000 km i ul importet me 4.4%.

Ndikimi i ndryshimit të kursit real në drejtim të importeve, pra një rritje e kursit real të monedhës vendase ndikon pozitivisht dhe sjell rritje të importeve prej 33%. Variabla të tjera që bëjnë pjesë në model, por që nuk tregojnë ndonjë ndikim sinjifikativ statistikor janë: madhësia e ekonomisë së vendit dhe PBB/frymë e vendit. Sipas teorisë mendohet se këto variabla kërkojnë një shtrirje më të gjatë kohore sesa kjo e marrë në studim për të kapur ndikimin e tyre dhe

ndikimi i tyre në importe është pozitiv.

log eksporte reale = $c + \beta_1 \log \text{PBBal} + \beta_2 \log \text{PBBhuaj} + \beta_3 \log \text{PBB/frymë} + \beta_4 \log \text{PBB/frymë huaj} + \beta_5 \log \text{distanca} + \beta_6 \log \text{kurs real}$

Shpjegueshmëria statistikore e variablave që ndikojnë mbi eksportet është 99%. Eksportet tona për periudhën 2005-2012 ndikohen pozitivisht nga madhësia e ekonomive korresponduese (patnere). Për një rritje 1% të GDP-së së vendit korrespondues (i huaj), eksportet tona rriten me 0.004%. Ndikimi negativ i eksporteve tona ndodh nga kursi real i këmbimit. Një rritje me 1% e kursit real shoqërohet me një ulje prej 0.197% e eksporteve tona. Variablat e tjera të pavarura nuk kanë ndonjë ndikim sinjifikativ statistikor.

log Importe reale = $c + \beta_1 \log \text{PBBal} + \beta_2 \log \text{PBBhuaj} + \beta_3 \log \text{PBB/frymë} + \beta_4 \log \text{PBB/frymë huaj} + \beta_5 \log \text{distanca} + \beta_6 \log \text{GCI}^{\text{indeks}}$

Tabela. 3: Përmbledhje tabelore e rezultateve

		PBB HUAJ	PBB/F HUAJ	DISTANCA	GCI ^{INDEKS}	Adjusted R-squared
Importe reale	P-VELIU	0.01	0.00	0.00	0.03	32%
	COEF	0.0003	-4.14E-05%	-0.0026%	20.27%	
Eksporte reale	P-VELIU		0.00	0.00	0.00	Adjusted R-squared
	COEF		-7.66E-06	-0.0017%	2.31%	31%

Burimi :BQ, FMN, BB, INSTAT, Dist, OBT (Përpunuar nga autori)

Ndikimi statistikor sinjifikativ i konkurrueshmërisë shqiptare nga variablat makroekonomike dhe nga indeksi i ndërtuar me vit bazë 2005-n, është si vijon. Shpjegueshmëri e variablave mbi importet për një periudhë kohore 8-vjeçare është 32%. Ndikimi statistikor sinjifikativ mbi importet shqiptare ka patur PBB-në e vendeve korresponduese, e cila ka një ndikim negativ, pra, një rritje me 1% të PBB-së së vendeve korresponduese ul importet me 0.0003%, PBB/frymë të vendeve korresponduese ndikojnë me një përqindje të papërfillshme. Distanca për 100 km rritje ul importet me 0.00417%. GCI^{indeks} tregon një ndikim pozitiv mbi importet shqiptare dhe sipas rezultateve koeficienti i ndikimit është i lartë. Një përqind rritje e GCI^{indeks} rrit importet me 20.27%.

log eksporte reale = $c + \beta_1 \log \text{PBBal} + \beta_2 \log \text{PBBhuaj} + \beta_3 \log \text{PBB/frymë} + \beta_4 \log \text{PBB/frymë huaj} + \beta_5 \log \text{distanca} + \beta_6 \log \text{GCI}^{\text{indeks}}$

Tek eksportet reale ndikimi më i madh ka qenë nga variablat e pavarura si: distanca ku për 100 km më larg eksportet tona ulen me - 0.17%, dhe GCI^{indeks} ndikon pozitivisht, pra për një rritje një përqind të konkurrueshmërisë eksportet tona rriten me 2.31%. Edhe PBB/frymë e vendeve korresponduese ka një ndikim negativ shumë të vogël të papërfillshëm për këtë periudhë kohore dhe nga këto vende. Nga rezultatet e marra nga regresioni për GCI^{indeks} themi se ajo ndikon pozitivisht në importe dhe në eksporte.

log Importe reale = $c + \beta_1 \log \text{PBBal} + \beta_2 \log \text{PBBhuaj} + \beta_3 \log \text{PBB/frymë} + \beta_4 \log \text{PBB/frymë huaj} + \beta_5 \log \text{distanca} + \beta_6 \log \text{faktorët baze} + \beta_7 \log \text{faktorëve të efincës} + \beta_8 \log \text{inovacioni}$

log eksporte reale = $c + \beta_1 \log \text{PBBal} + \beta_2 \log \text{PBBhuaj} + \beta_3 \log \text{PBB/frymë} + \beta_4 \log \text{PBB/frymë huaj} + \beta_5 \log \text{distanca} + \beta_6 \log \text{faktorët baze} + \beta_7 \log \text{faktorëve të efincës} + \beta_8 \log \text{inovacioni}$

Tabela. 4 Përmbledhje tabelore e rezultateve

		PBB HUAJ	PBB/F HUAJ	DISTANCA	INOVACIONI	Adjusted R-squared
Importe reale	P-VELIU	0.00	0.00	0.00	0.00	26%
	COEF	0.0023	-3.44E-05%	-0.0050%	11.46%	
Eksporte reale	P-VELIU		0.00	0.00	0.00	Adjusted R-squared
	COEF		-4.00E-06	-0.00091%	1.72%	15%

Burimi: BQ, FMN, BB, INSTAT, Dist, OBT (Përpunuar nga autori)

Pikërisht për ta qartësuar më mirë ndikimin e Indeksit të Konkurrueshmërisë kemi regresuar tre variabla kryesore që e përbëjnë atë (për ndërtimin e tij kemi folur më lart). Nga rezultatet e indeksit shohim se për importet ndikim kanë pasur të njëjtat variabla dhe nga të treja shtyllat: faktorët bazë, faktorët e efencës dhe sofistikimi i inovacionit dhe faktori që ka pasur një ndikim sinjifikativ statistikor ka qenë inovacioni, i cili për 1% rritje të tij rrit importet me 11.46%, me një shpjegueshmëri të variablave me 26%. Në një regresion me variabla nominale koficienti është pozitiv me një shpjegueshmëri të variablave për importet 92%. Ndërsa për eksportet ndryshimi me 1% i inovacionit, rrit eksportet me 1.72 %. Gjithashtu, ndikim sinjifikativ mbi ekportet ka distanca si në rastet e mëparshme dhe PBB /frymë e Shqipërisë dhe PBB/frymë korresponduese, por janë ndikime të papërfillshme. Siç shihet dhe nga vlerësimi i të dhënave në model rezultatet janë të mira dhe në përputhje me teorinë për importet, ku ndikimi i kursit real të këmbimit ka qenë në parametrat e duhura sipas teorisë. Ndikimi i ndryshimit të kursit real në drejtim të importeve, pra një rritje e kursit real të monedhës vendase ndikon pozitivisht, dhe sjell rritje të importeve prej 33% dhe ulje prej 0.197% të eksporteve tona. Ndikimi i importeve nga Indeksi Global i Konkurrueshmërisë është sinjifikativ dhe për një përqind rritje të GCI indeks, importet rriten me 20.27%. Një rezultat interesant i këtij punimi ka qenë edhe ndikimi i inovacionit në flukset tona tregtare, inovacioni, i cili për 1% rritje të tij rrit importet me 11.46%.

8. Konkluzione

Në këtë punim bëhet një analizë e detajuar e zhvillimeve të tregtisë së jashtme të Shqipërisë gjatë periudhës 2005-2012, nën ndikimin e Indeksit Global të Konkurrueshmërisë në flukset tona tregtare. Një nga kontributet e rëndësishme që solli ky punim konsiston në vlerësimin dhe analizimin e disa indikatorëve, në drejtim të konkurrueshmërisë ekonomike të Shqipërisë, vlerësimin ekonometrik të importeve dhe eksporteve nën ndikimin e Indeksit Global të Konkurrueshmërisë. Në një botë statike, një vend do të gëzojë përparësi konkurruese në qoftë se prodhuesit në atë vend janë të specializuar në produktet, për të cilat kanë një avantazh krahasues. Në një botë dinamike, firmat do të bëjnë më të mirën e tyre për të rritur avantazhin krahasues të kombeve të tyre me anë të forcave të përparësisë konkurruese, ku faktorë të krijuar, teknologjia dhe inovacioni marrin rëndësi të madhe. Konkurrencën e kombeve e matin organizata të tilla si Forumi Ekonomik Botëror dhe Instituti Ndërkombëtar për Zhvillimin e Menaxhimit.

Për ta mbyllur punimin, përfundimet kryesore të hipotezës dhe të modelit të gravitetit janë si më poshtë:

- Nga vlerësimi i të dhënave në modelin e gravitetit rezultatet janë të mira dhe në përputhje me teorinë për importet, ku ndikimi i kursit real të këmbimit ka qenë në parametrat e duhur sipas teorisë.
- Ndryshimi i kursit real në drejtim të importeve, pra një rritje e kursit real të monedhës vendase ndikon pozitivisht dhe sjell rritje të importeve prej 33% dhe ulje 0.197% të eksporteve tona.
- Ndikimi i importeve nga Indeksi Global i Konkurrueshmërisë është sinjifikativ dhe 1% ndryshim i GCI ^{indeks}, ndryshon importet me 20.27%. Një përqind ndryshim i GCI ^{indeks} ndryshon eksportet me 2.31%.
- Gjithashtu një rezultat interesant i këtij punimi ka qenë edhe ndikimi i inovacionit në flukset tona tregtare. Inovacioni, i cili për 1% ndryshim të tij ndryshon importet me 11.46%, ndërsa eksportet i ndryshon me 1.72% për një ndryshim 1% të tij.

Meqënëse Shqipëria është e drejtuar më shumë nga faktorët **bazë dhe ato të efincës**, të cilët përbëjnë avantazhin krahasues, pritej që edhe import/ eksportet tona të ndikoheshin më shumë nga faktorët krahasues. Por, sipas rezultateve të marra nga modeli i gravitetit import /eksportet tona ndikohen më së shumti nga indeksi GCI **në tërësi dhe më** specifkisht nga inovacioni, të cilët përbëjnë avantazhin konkurrues. Kjo mendohet të ndodhë si pasojë e frymës globale të konkurrueshmërisë.

Bibliografia

- Banka e Shqipërisë, Statistika, “STATISTIKA TË SEKTORIT TË JASHTËM”, [www.Banka e Shqipërisë.al](http://www.Banka_e_Shqipërisë.al)
- Dev Gupta ,Satya. Comparative Advantage and Competitive Advantage: An Economics Perspective and a Synthesis, St. Thomas University, Fredericton, N.B., Canada .
- Distance Between Cities Places On, Map<http://www.distancefromto.net/>,
- Edwards, Sebastian, 1989a, “Real Exchange Rates in the Developing Countries”, NBER, faqe 2950.
- Gujarati, 2002, “Basic Econometrics”, Eight Edition, McGraw-Hill Ltd “International Economics, theory and policy”, seventh edition, Paul R.Krugman, Maurice Obstfeld.
- IMF (2013), World Economic Outlook.
- INSTAT, 2010, Publikime, <http://www.instat.gov.al>.
- Kursi valuator <http://www.xe.com/currencytables/?from=ALL&date=2012-12-30>
- Madeley, J. and Solagral, 2001, “The Impact of Trade Liberalisation on Food”
- Importet Sipas Origjines, <http://open.data.al/sq/lajme/lajm/id/666/Importet-Sipas-Origjines-2010-2012>
- Porter, Michael E. (1998), “Clusters and the new economics of competition”, Harvard business Review, Reprint.
- Porter, Michael E. , (1990) ,”The competitiv advantage of nations” , Harvard business review, Reprint.
- Porter, Michael E., Kramer, Mark R. , (2002), ”The competitive advantage of corporation philanthropy” , Harvard business review, Reprint.
- Smith, Adam (1776) , “An Inquiry into the Nature and Causes of the wealth of Nations”
- Skipton, Chuck, 2007, “Trade Openness, the Market for Governance, and Long-Run Economic Growth”, University of Tampa, *APEE journal*.
- http://www.SKIPTON_Openness_and_Mkt_for_Governance_Ver_3_FIN.pdf
- Vika, I. (2004) “Kursi real efektiv i këmbimit në Shqipëri. Konceptet dhe matja e tij”, Banka e Shqipërisë, www.bankofalbania.org
- Helpman, E. (1987), Imperfect Competition and International Trade: Evidence from 14 Industrial Countries, *Journal of the Japanese and International Economics*, 1, pp. 62-81.
- World Economic Forum, “The Global Competitiveness Report 2005-2013”.